

Onder bondskanselier Merkel werd de leidende rol van Duitsland in Europa en op het wereldtoneel vanzelfsprekend. Vandaag moet bondskanselier Scholz beslissingen nemen die voor Duitsland tot voor kort ondenkbaar waren, zoals wapenleveranties aan Oekraïne. Scholz opereert echter voorzichtig en dat komt hem op veel kritiek te staan – niet in de laatste plaats van de Oekraïense president Zelensky die stelde dat ‘de Duitse regering moet kiezen waar haar prioriteiten liggen.’

Door Marja Verburg

Hoe de Oekraïne-oorlog de positie van Duitsland in de Europese Unie onder druk zet

‘Oekraïne hoort bij de Europese familie’, was de boodschap van bondskanselier Scholz (SPD) op 16 juni in Kiev. Duitsland wil dat Oekraïne kandidaat-lid wordt van de EU, zei hij tegen president Zelensky tijdens zijn eerste bezoek sinds het begin van de oorlog. Scholz was samen met de Franse president Macron, de Italiaanse premier Draghi en de Roemeense president Johannis naar Kyiv gereisd. De steunbetuiging is een belangrijk signaal voor Oekraïne, dat vindt ook Zelensky. Hij bedankte de vier EU-regeringsleiders en noemde hun bezoek historisch. Toch vroeg hij ook opnieuw om meer wapens en pleitte hij voor nog strengere sancties tegen Rusland.

De verwachtingen van Scholz’ bezoek waren hooggespannen. Daar had de bondskanselier zelf toe bijgedragen. Hij wilde niet slechts voor een fotomoment naar Oekraïne, had hij meermaals gezegd, maar hij ging alleen als hij iets te bieden had. Een tijdlang was hij bovendien te ontstemd geweest om naar Kiev te reizen: in april bleek de Duitse president Steinmeier (SPD) er niet welkom, omdat Steinmeier als minister van Buitenlandse Zaken jarenlang het Duitse Ruslandbeleid – dat de Oekraïners een doorn in het oog was – mede vorm heeft gegeven. In mei klaarden Steinmeier en Zelensky de lucht in een telefoongesprek, maar ook toen reisde Scholz niet naar Oekraïne.

Staat Scholz eigenlijk wel honderd procent achter het land?

De Oekraïense ambassadeur in Duitsland Melnyk roept al maanden dat de Bondsregering veel meer wapens kan leveren

Oekraïense kritiek op Duitsland

Andersom is er vanuit Oekraïne steeds veel kritiek op Duitsland geweest. De bondsregering was vergeleken met bijvoorbeeld de VS, het VK en meerdere Oost-Europese landen laat met het toezeggen van wapens, zei Zelensky tegen de Duitse zender ZDF op 14 juni, een paar dagen voor Scholz' bezoek. De wapens die zijn toegezegd, worden bovendien langzamer geleverd dan gehoopt en exportvergunningen worden volgens Oekraïense diplomaten slechts moeizaam afgegeven. De Oekraïense ambassadeur in Duitsland Melnyk roept al maanden dat de Bondsregering veel meer wapens kan leveren; als het niet uit de Bundeswehr-voorraden is, dan toch zeker via de grote Duitse wapenproducenten. Die kritiek klinkt ook in Duitsland zelf.

In het interview met de ZDF kwam nog een punt naar voren dat Oekraïne niet lekker zit. Staat Scholz eigenlijk wel honderd procent achter het land? Zowel Oekraïne als andere Oost-Europese staten vragen zich af waarom Scholz en Macron met de Russische president Poetin blijven praten. Isoleren hem toch, vinden zij. Ook wantrouwen ze dat Scholz tot nu toe niet heeft gezegd dat Oekraïne de oorlog moet winnen. In plaats daarvan zegt hij dat Rusland de oorlog niet mag winnen en geen vredesbepalingen aan Oekraïne mag opleggen. Dat is in hun ogen – en ook in die van Duitse critici – niet hetzelfde. 'We hebben van kanselier Scholz de zekerheid nodig dat Duitsland Oekraïne steunt', zei Zelensky tegen de ZDF. 'Hij en zijn regering moeten besluiten waar ze staan. Er mag niet worden geprobeerd een spagaat te maken tussen Oekraïne en de betrekkingen met Rusland. De Duitse regering moet kiezen waar haar prioriteiten liggen.'

Maar Scholz ziet zijn gesprekken met Poetin niet als een spagaat. Direct contact met de Russische president is absoluut nodig, zei hij na zijn bezoek aan Kiev tegen persbureau dpa. Net als Macron zal hij Poetin blijven vertellen dat hij Oekraïne zijn wil niet kan opleggen en zijn troepen moet terugtrekken, legde Scholz uit. Dat Duitsland te weinig wapens levert, vindt Scholz bovendien ook niet. Toen een Duitse journalist Scholz daags na zijn bezoek aan Zelensky vroeg waarom Duitsland niet meer doet, zei Scholz op zijn bekende, ietwat korzelige toon dat Duitsland levert waar Oekraïne om vraagt, samen met andere landen zoals de VS, het VK en Nederland.

De agressor

Voor Duitsland is het leveren van zware wapens een grote stap. Sinds de Tweede Wereldoorlog was het Duitse adagium 'Nie wieder' – nooit weer de verschrikkingen van de nazi-tijd en de Tweede Wereldoorlog. Duitsland heeft ruim zeventig jaar gedacht dat het oorlog kon voorkomen door zelf nooit meer de agressor te zijn, legde de Duitse politicoloog Volker Weichsel in mei uit op nieuwssite *Deutsche Welle*. 'Het idee dat iemand anders de agressor kon zijn en dat Duitsland een slachtoffer te hulp zou moeten schieten met wapens – dat was ondenkbaar voor grote delen van de Duitse samenleving. Het omdenken is nog maar net begonnen.'

De afgelopen maanden heeft Scholz meermaals verklaard dat hij het als zijn taak ziet ervoor te zorgen dat de oorlog niet verder escaleert. 'Het mag geen oorlog tussen Rusland en de NAVO worden', zei hij ook weer na zijn bezoek aan Oekraïne. Met die angst voor escalatie verklaarde hij aan het begin van de oorlog zijn terughoudendheid bij wapenleveranties. Het is ook een van de redenen waarom hij de lijnen met Rusland wil openhouden. Bovendien kan hij, zo zeggen Duitse deskundigen, als hij met Poetin blijft praten als bemiddelaar optreden zodra er een bestand is. Scholz stelt zich zo in de traditie van zijn voorganger Merkel (CDU). Het openhouden van alle lijnen, ook die van autoritaire dictators, was een belangrijk kenmerk van haar beleid. Toen Poetin in 2014 de Krim annexeerde, was Merkel een van de grote voorvechters van sancties tegen Rusland, maar al die tijd bleef ze ook met Poetin in gesprek. Samen met Frankrijk bemiddelde Duitsland in het zogenoemde Normandië-format tussen Oekraïne en Rusland en probeerde met de Minsk-akkoorden het conflict rond de Donbas beperkt te houden. Merkel was de spil in die gesprekken en vredesakkoorden.

Duitsland wilde met zijn beleid van *Wandel durch Handel/Verflechtung* (verandering door handel/vervlochten) Rusland aan de EU binden. In Oekraïne, de Baltische staten en Polen was daar grote onvrede over. Jarenlang hebben zij gewaarschuwd voor Russische agressie en dominantie en al die tijd wuifde Duitsland die zorgen weg. President Steinmeier ging in april voor zijn rol in dat beleid diep door het stof. Zijn vasthouden aan Nord Stream 2 – de gaspijplijn waarmee Russisch gas via de Oostzee naar Duitsland moest worden getransporteerd – was duidelijk een fout, zei hij. 'We hebben gefaald met de bedoeling Rusland in te binden in een gemeenschappelijke veiligheidsarchitectuur.' Ook Merkel concludeerde in juni, tijdens haar eerste interview sinds haar aftreden als bondskanselier, dat het 'niet gelukt is een veiligheidsstructuur te creëren die de huidige situatie had kunnen voorkomen'. Maar anders dan Steinmeier vindt zij niet dat ze fouten heeft gemaakt. Met al haar diplomatieke inspanningen kan ze zichzelf niet verwijten dat ze niet genoeg heeft geprobeerd, zei ze. Over Nord Stream 2 liet ze zich niet uit, terwijl je toch ook al in 2014 kon zeggen dat het niet verstandig was dat Duitsland zich nog afhankelijker maakte van Russisch gas dan het al was.

Zeitenwende

Duitsland en Europa zijn zich er, zeker sinds de Krimcrisis en het presidentschap van Donald Trump, van bewust dat ze onafhankelijker moeten opereren en de leidende rol op zich moeten nemen die bij hun positie in de wereld past. Scholz' regering zegt in haar regeerakkoord die

Het openhouden van alle lijnen, ook die van autoritaire dictators, was een belangrijk kenmerk van Merkels beleid

Scholz oogstte respect, in binnen- en buitenland. Maar hij creëerde tegelijkertijd ook verwachtingen waaraan, zo blijkt nu, toch moeilijk voldaan kan worden

verantwoordelijkheid ook te willen nemen. Of Scholz daarin slaagt, valt nog te bezien. Hij begon direct na de Russische inval in Oekraïne veerkrachtig, toen hij in de Bondsdag zijn *Zeitenwende* aankondigde, de grote ommezwaai in het Duitse defensie- en buitenlandbeleid. Duitsland gaf zijn weigering wapens naar Oekraïne te sturen op en kondigde ongeken- de investeringen in de eigen defensie aan.

Scholz oogstte respect, in binnen- en buitenland. Maar hij creëerde tegelijkertijd ook verwachtingen waaraan, zo blijkt nu, toch moeilijk voldaan kan worden. Pas eind april zegde de bondsregering de levering van zware wapens toe. Duitsland kampt ondertussen met zijn afhankelijkheid van Russische energiebronnen. Het lukte minister van Economische Zaken en Klimaat Robert Habeck (Bündnis 90/Die Grünen) om de afhankelijkheid van Russische olie flink terug te brengen, waardoor Duitsland zich kon scharen achter de Europese boycot van Russische olie. Bij gas is dat veel moeilijker. Nu Rusland de gaskraan steeds verder dichtdraait, ont- komt Duitsland er niet aan moeilijke maatregelen te nemen.

Scholz wil geen Duitse *Alleingänge*, heeft hij verschillende keren bena- drukt. Duitsland blijft Oekraïne financieel en militair steunen, maar dat kan alleen in samenspraak met de internationale partners, vindt hij. Hij heeft bovendien te maken met een verdeeld land: uit peilingen blijkt dat er ongeveer evenveel voor- als tegenstanders van wapenleveranties zijn. Hetzelfde geldt voor de vraag of Duitsland Rusland hard moet aanpakken of juist niet moet provoceren.

Foto: Herman Wouters

Bedachtzaam of geremdheid

Met zijn aarzelende optreden 'ruïneert Scholz het aanzien van de Duitse politiek', was eind mei het onverbiddelijke oordeel van de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ). Scholz noemt zijn Oekraïnebeleid bedachtzaam, zorgvuldig en verantwoordelijk, schreef FAZ-hoofdredacteur Jürgen Kaube. 'Maar kunnen we het niet beter omschrijven zoals hoe het eruit ziet: onwil, geremdheid, misleiding?' Ook anderen maken zich zorgen over de Duitse positie in Europa. 'Duitsland heeft een geloofwaardigheidspro- bleem ontwikkeld sinds de invasie in Oekraïne, door zijn geschiedenis als partner van Rusland', schreef *Deutsche Welle* in mei. 'Dat kan impact hebben op het machtsevenwicht in de EU.' De EU verwacht sterk leider- schap van Duitsland, citeert de nieuwssite politicoloog Weichsel. 'Maar in de huidige crisis heeft de Duitse regering steeds heel laat gehandeld en alleen als reactie op externe druk.'

Scholz lijkt zich daarvan bewust. Vlak voor zijn bezoek aan Oekraïne reisde hij naar Kosovo, Noord-Macedonië en Servië, om zich in te zetten voor hun toetreding tot de EU. Met zijn Balkanreis laat Scholz zien dat hij een leidende rol in Europa wil spelen, schreef de *Süddeutsche Zeitung*. Het klonk bijna opgelucht. Mocht in de vs een andere wind gaan waai- en, dan moet Europa zichzelf kunnen verdedigen. Mede daarom heeft Scholz, zo meent de krant, in de Balkanlanden laten zien 'hoezeer het lot van deze regio wat hem betreft verbonden is met de EU'.

Duitsland komt om zijn leidende rol in Europa en de wereld niet heen – dan is een overtuigender optreden, bijvoorbeeld als het gaat om wapen- leveranties, geen overbodige luxe. Hoe het in Oekraïne verder gaat, hangt mede af van wat wij doen, vindt de Duitse veiligheidsexpert Claudia Major. 'Oekraïne strijdt ook voor onze waarden en veiligheid', zei ze daarover op 13 juni in de talkshow *Hart aber fair*. Als je vindt dat Oekraïne daarom zijn soevereiniteit moet behouden, moet je dat ook duidelijk uitspreken en uitleggen met welke politieke, militaire en financiële mid- delen je dat wil bereiken. Zoals met meer wapenleveranties, aldus Major. 'Daar heeft de Bondsregering nog wel wat ruimte om te groeien.' ●

Uit peilingen blijkt dat er ongeveer even- veel voor- als tegenstanders van wapen- leveranties zijn

Marja Verburg is historicus en als redacteur van *Duitslandweb* verbonden aan het Duitsland Instituut Amsterdam